

Formalization in Banking Contracts: A Comparative Analysis of Legal Frameworks and Reform Policies in the European Union, the United States, and China

Mohammad Hadi Rostami

Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Faculty of Islamic Sciences and Research, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran. h.rostami123@yahoo.com

Abstract

Formalization of banking contracts can be regarded as an indication of dysfunction in the legal operation of contracts within the financial system, a dysfunction that arises from a lack of coordination among legal rules, economic logic, and supervisory mechanisms; the present study, adopting an analytical and comparative approach, examines formalization as a significant issue in banking law and analyzes it in connection with the structure of financial regulation. Within this framework, the legal and supervisory experiences of the European Union, the United States of America, and China are examined in order to reveal different methods of addressing the gap between contractual form and economic reality. The research findings indicate that, in these systems, controlling formalization has depended on coordination among the rules of contract law, banks' incentive systems, the role of supervisory authorities, and the use of technological tools in financial supervision, whereas the absence of such coordination turns banking contracts into structures with limited effectiveness in terms of economic and supervisory function and provides the grounds for the reproduction of formalistic behaviors; accordingly, the present research emphasizes the necessity of reconsidering certain rules of banking law and the position of financial regulation.

Keywords: Formalization of banking contracts, banking supervision, financial transparency, banking laws, financial technology.

Cite this article: Rostami, M.H. (2025). Formalization in Banking Contracts: A Comparative Analysis of Legal Frameworks and Reform Policies in the European Union, the United States, and China. *Parliament and Legislation*, 1(2), p. 205-230. <https://doi.org/10.22034/mlaw.2025.18218.1026>

Received: 2025-04-26 ; **Revised:** 2025-06-23 ; **Accepted:** 2025-07-20 ; **Published online:** 2025-10-02

© The Author(s).

Article type: Research Article

Publisher: Islamic Parliament Research Center

صوری سازی در قراردادهای بانکی: تحلیل تطبیقی بسترهای حقوقی و سیاست‌های اصلاحی در اتحادیه اروپا، ایالات متحده و چین

محمد هادی رستمی

استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.
h.rostami123@yahoo.com

چکیده

صوری سازی قراردادهای بانکی را می‌توان نشانه‌ای از اختلال در کارکرد حقوقی قراردادها در نظام مالی دانست؛ اختلالی که از ناهماهنگی میان قواعد حقوقی، منطق اقتصادی و سازوکارهای نظارتی ناشی می‌شود. پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی و تطبیقی، صوری سازی را به عنوان یک مسئله مهم در حقوق بانکی بررسی کرده و آن را در پیوند با ساختار تنظیم‌گری مالی تحلیل می‌نماید. در این چارچوب، تجربه‌های حقوقی و نظارتی اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و چین مورد مطالعه قرار گرفته‌اند تا شیوه‌های متفاوت مواجهه با فاصله میان صورت قراردادی و واقعیت اقتصادی آشکار شود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در این نظام‌ها، مهار صوری سازی در گرو هماهنگی میان قواعد حقوق قراردادهای، نظام انگیزشی بانک‌ها، نقش نهاد ناظر و استفاده از ابزارهای فناورانه در نظارت مالی بوده است. فقدان چنین هماهنگی‌ای، قراردادهای بانکی را به ساختارهایی کم‌اثر از حیث کارکرد اقتصادی و نظارتی تبدیل می‌کند و زمینه بازتولید رفتارهای صوری را فراهم می‌سازد. بر این اساس، پژوهش حاضر بر ضرورت بازاندیشی در برخی از قوانین حقوق بانکی و جایگاه تنظیم‌گری مالی تأکید دارد.

کلیدواژه‌ها: صوری سازی قراردادهای بانکی، نظارت بانکی، شفافیت مالی، قوانین بانکی، فناوری مالی.

استاد به این مقاله: رستمی، محمد هادی (۱۴۰۴). صوری سازی در قراردادهای بانکی: تحلیل تطبیقی بسترهای حقوقی و سیاست‌های اصلاحی در اتحادیه

اروپا، ایالات متحده و چین. *مجلس و قانون گذاری*، ۱(۲)، ص ۲۰۵-۲۳۰. <https://doi.org/10.22034/mlaw.2025.18218.1026>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۴/۰۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۹؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان.

۱. مقدمه

نظام بانکی، از مهم ترین ارکان اقتصادی است که نقش کلیدی در تأمین مالی، تخصیص منابع، و ثبات اقتصادی ایفا می کند. بانک ها و مؤسسات اعتباری، مرکز اصلی مبادلات پولی شناخته می شوند و اتخاذ تدابیر مناسب، جهت جلوگیری از ورود پول های کثیف به نظام پولی و بانکی اهمیت به سزایی دارد (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۴۰). از معضلات جدی که کارایی و سلامت این نظام را تهدید می کند، پدیده صوری سازی قراردادهای بانکی است. صوری سازی به قراردادهایی اشاره دارد که به لحاظ ظاهری، قانونی و معتبر به نظر می رسند، اما در واقعیت، اهداف و انگیزه های پشت پرده آنها قانونی نیستند (ملاکریمی و نوذری، ۱۳۹۸، ص ۵۰). صوری سازی قراردادهای بانکی معمولاً در قالب قراردادهای اعتباری، معاملات ارزی، ضمانت نامه های بانکی و تسهیلات بانکی انجام می شود. هدف اصلی این قراردادها، زیرپا گذاشتن مقررات بانکی، بهره مندی از امتیازات خاص، کاهش بار مالیاتی، یا ایجاد پوشش برای معاملات غیرقانونی است. این پدیده می تواند موجب افزایش ریسک های سیستمی، کاهش اعتماد عمومی به نظام مالی، و انحراف در تخصیص منابع اقتصادی شود. صوری سازی قراردادهای بانکی باعث کاهش شفافیت مالی، افزایش فساد اقتصادی، و ناپایداری نظام بانکی می گردد. مقابله با این پدیده نیازمند سیاست گذاری کارآمد و اصلاحات حقوقی است. بسیاری از کشورها، با اجرای نظام های نظارتی پیشرفته، اصلاح قوانین، و به کارگیری فناوری های مالی، موفق به کاهش این تخلفات شده اند (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۴۰). وجود سازوکارهای پیشگیرانه کارآمد، علاوه بر محافظت از حقوق مشتریان، به ارتقای سلامت نظام بانکی نیز کمک می کند (اعلم الهدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۰). تلاش برای تدوین یک الگوی جامع جهت پیشگیری از صوری شدن قراردادها، نیازمند رویکردی چندبُعدی است که شامل الزامات حقوقی، اقتصادی و مدیریتی می شود (نظرپور و ملاکریمی، ۱۳۹۶، ص ۲۰). از اهداف این پژوهش، شناسایی علل صوری سازی قراردادهای بانکی، سیاست های موفق در سایر کشورها، و راهکارهای عملی است.

۲. پیشینه پژوهش

آهنگران (۱۳۹۲)، با بررسی قاعده فقهی «تبعیت عقد از قصد» در بانکداری، تفاوت میان مفهوم «قصد» به معنای «اراده»، «هدف» و «انشا» را روشن کرد. در این پژوهش نشان داده شد که برای صحت معاملات، «قصد به معنای انشا» که نشان دهنده اراده واقعی برای ایجاد تعهد است، ضروری بوده و این امر مستلزم آگاهی کامل مشتریان و کارکنان بانک از ماهیت قراردادها است.

نظرپور و همکاران (۱۳۹۳) شاخص های صوری شدن معاملات را در شعب بانک تجارت مشهد شناسایی کردند و نشان دادند که بیش از نیمی از معاملات در این شعب صوری بوده و بر ضرورت

تعریف شاخص‌های کمی برای نظارت بر انطباق فعالیت‌های بانکی با اصول شرعی تأکید کردند. شهنازی و پناهی (۱۳۹۵) در مطالعه موردی «بانک ملت شیراز»، میزان صوری بودن قراردادهای تسهیلات بانکی را سنجیدند و دریافتند که صوری شدن عقود بانکداری هم در عمل و هم در ذهنیت مشتریان و کارکنان بانک، بسیار گسترده است. همچنین بسیاری از مشتریان و کارکنان تفاوت میان نرخ بهره و سود بانکی در نظام فعلی را درک نمی‌کنند و عواملی مانند عدم اطلاع از نوع عقد، فاکتورسازی و نبود مشارکت واقعی بانک در عقود مشارکتی، از دلایل صوری شدن عقود است.

حسین‌زاده و محمدی (۱۴۰۰) در پژوهشی تطبیقی درباره «وصف خودبه خود تصفیه‌شوندگی» در اعتبارات اسنادی و ضمانت‌نامه‌های بانکی نشان دادند که در اعتبارات اسنادی تجاری، کالا به عنوان وثیقه در اختیار بانک قرار می‌گیرد و بانک در صورت قصور متقاضی، حق فروش آن را دارد، ولی در ضمانت‌نامه‌ها این امکان وجود ندارد.

مدرسی (۱۴۰۰) نیز با بررسی فقهی نسبت معاملات بانکی فاسد و معاملات ربوی، با اشاره به حرمت ربا و جایگزینی عقود مبادله‌ای و مشارکتی، نشان داد که به دلیل پیچیدگی‌های حقوقی و تسامح بانک‌ها و مشتریان، این اصول به درستی اجرا نشده و برخی معاملات به دلیل تخلف از شروط شرعی، حکم ربا را دارند.

مطلبی و همکاران (۱۴۰۱) سیاست‌های حقوقی و فقهی پیشگیری از صوری شدن قراردادهای بانکی را بررسی کردند و راهکارهایی همچون تفهیم دقیق متون قرارداد، مشارکت بانک و مشتری در سود و زیان و پایبندی به عقود را پیشنهاد دادند. این مطالعه بر لزوم مسئولیت‌پذیری بانک در ارائه قراردادهای واقعی، استقلال بانک مرکزی و ایجاد نظام حقوقی قوی برای مقابله با بانک‌های متخلف تأکید دارد.

معلمی (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «رهیافتی به شناسایی مؤلفه‌های قرارداد صوری» با روش تحلیل مفهومی، نشان داد که قراردادهای صوری عمدتاً به دلیل عدم تطابق با واقعیت اقتصادی و فقدان قصد جدی شناخته می‌شوند. شناسایی دقیق این مؤلفه‌ها می‌تواند به بهبود نظارت و کاهش فساد در نظام حقوقی و اقتصادی کمک کند.

تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین در چند بعد اساسی نهفته است. نخست آنکه برخلاف مطالعات پیشین که هر یک به صورت منفرد بر یکی از ابعاد فقهی (آهنگران، ۱۳۹۲؛ مدرسی، ۱۴۰۰)، شرعی (نظرپور و همکاران، ۱۳۹۳)، یا نهادی (شهنازی و پناهی، ۱۳۹۵) متمرکز بوده‌اند، این پژوهش با رویکردی جامع و تطبیقی، همزمان سه بُعد حقوقی، اقتصادی و فناوریانه را در تحلیل صوری‌سازی قراردادهای بانکی تلفیق می‌کند. دوم، مطالعات گذشته غالباً جنبه توصیفی و میدانی محدود به یک بانک یا منطقه خاص داشته‌اند، حال آنکه پژوهش حاضر با بهره‌گیری از الگوی تحلیلی-تطبیقی، ضمن بررسی نظام بانکی ایران، سیاست‌های موفق کشورهای پیش‌رو همچون اتحادیه اروپا، ایالات متحده و

چین را تحلیل و قابلیت بومی سازی آن‌ها در نظام حقوقی ایران را تبیین می‌کند. سوم، نوآوری این پژوهش در ارائه مدل جامع پیشگیرانه مبتنی بر فناوری‌های نوین مالی نظیر بلاک چین و هوش مصنوعی است که تاکنون در ادبیات داخلی بانکداری اسلامی به صورت منسجم مورد بررسی قرار نگرفته است. افزون‌بر این، پژوهش حاضر با تمرکز بر اصلاح ساختارهای تقنینی و نظارتی و ارائه راهکارهای اجرایی برای شفاف سازی قراردادهای بانکی، راهکارهای حقوقی عملی جهت مقابله با صوری سازی در نظام بانکی ایران پیشنهاد می‌دهد.

۳. نظریات مرتبط با صوری سازی قراردادها

صوری سازی قراردادهای بانکی پدیده‌ای است که در آن ظاهر حقوقی یک قرارداد با اراده باطنی طرفین و اهداف واقعی آن‌ها در تعارض است (ندری، حسین زاده یزدی و نباتی پابندی، ۱۳۹۶، ص ۱۵۵). این امر بدین معنا نیست که هرگاه قرارداد از حیث تشریفات و ظاهر قانونی کامل باشد، لزوماً اراده و قصد واقعی طرفین نیز با مفاد آن تطبیق دارد. چه بسا قرارداد از نظر شکلی و رسمی واجد تمامی ارکان صحت، از قبیل تنظیم کتبی، امضاء و رعایت تشریفات قانونی باشد، اما انگیزه و جهت واقعی طرفین در انعقاد آن، امری متفاوت با مقاصد قانون گذار است. با این حال باید میان قرارداد صوری و قراردادی که با هدف تقلب نسبت به قانون منعقد می‌شود، تمایز نهاد. در قرارداد صوری، اساساً قصد انشاء تعهد یا تملیک وجود ندارد و اراده طرفین صرفاً ظاهر سازی برای القای وجود عقد است؛ از این رو چنین قراردادی به دلیل فقدان قصد انشاء، مطابق بند ۱ ماده ۱۹۰ قانون مدنی، باطل است. اما در قراردادی که به منظور تقلب نسبت به قانون یا دور زدن مقررات الزامی تنظیم می‌شود، قصد انشاء وجود دارد و تعهد یا تملیک واقعاً اراده می‌گردد، لیکن جهت معامله نامشروع است یا برخلاف نظم عمومی و مقاصد قانون گذار می‌باشد؛ از این رو ایراد آن از حیث بند ۴ ماده ۱۹۰ قانون مدنی است. بنابراین، صوری سازی در معنای دقیق حقوقی، به معنای فقدان قصد انشاء بوده و از اساس موجب بطلان عقد است، در حالی که حیلۀ یا تقلب نسبت به قانون، هر چند ممکن است از نظر نتیجه به بطلان یا عدم نفوذ بیانجامد، لیکن به لحاظ مبنا و رکن، از مقوله دیگری است. از دیدگاه اقتصادی، صوری سازی در قراردادهای بانکی می‌تواند منجر به تخصیص غیر بهینه منابع، عدم تعادل در بازار، افزایش ریسک‌های سیستمی، حباب‌های اعتباری و بحران‌های مالی شود. پدیده صوری سازی قراردادهای بانکی، به مثابه یک چالش سیستمی، ریشه در ناکارآمدی‌های ساختاری نظیر نقایص موجود در سیستم‌های نظارتی، ضعف در شفافیت اطلاعات و وجود انگیزه‌های اقتصادی برای دور زدن مقررات قانونی دارد. سه نظریه مهم می‌توانند چارچوبی نظری برای تبیین علل و مکانیسم‌های صوری سازی قراردادهای بانکی فراهم آورند: نظریه اطلاعات نامتقارن، نظریه قراردادهای ناقص و نظریه رفتار عقلانی (ندری، حسین زاده یزدی و نباتی پابندی، ۱۳۹۶، ص ۱۶۰).

الف) نظریه اطلاعات نامتقارن:^۱ اطلاعات نامتقارن، وضعیتی را تبیین می‌کند که در آن توزیع اطلاعات بین طرفین یک قرارداد به صورت نابرابر صورت گرفته است. در نظام بانکی، عدم تقارن اطلاعاتی، بین بانک‌ها و مشتریان نمود پیدا می‌کند؛ بدین معنا که مشتریان نسبت به وضعیت مالی، اهداف واقعی و ظرفیت‌های رفتاری خود، اطلاعات بیشتری در اختیار دارند، در حالی که بانک‌ها از دسترسی کامل و دقیق به این اطلاعات محروم هستند. این مسئله، که از دیدگاه حقوقی نیز می‌تواند به عنوان یک نقص در عنصر «رضایت» در قراردادها تلقی شود، دو پیامد عمده و مهم به دنبال دارد: کژگزینی^۲ و کژمنشی.^۳ پدیده کژگزینی زمانی رخ می‌دهد که بانک‌ها قادر به تشخیص و تفکیک صحیح بین مشتریان با ثبات صادقانه و مشتریانی که قصد دارند از طریق قراردادهای صوری به اهداف غیرقانونی یا نامشروع دست یابند، نباشند. این امر به این دلیل است که مشتریان فرصت طلب، انگیزه قوی برای پنهان کردن اطلاعات واقعی خود دارند، به‌ویژه اگر این اطلاعات با الزامات و ضوابط بانک در تضاد باشد. برای مثال، یک متقاضی دریافت وام تجاری ممکن است مدارک و مستندات ظاهراً معتبری را ارائه دهد که وضعیت مالی و فعالیت‌های تجاری او را به‌گونه‌ای مثبت و مطلوب نشان دهد، در حالی که هدف واقعی او استفاده از تسهیلات برای فعالیت‌هایی است که خارج از چارچوب‌های قانونی و ضوابط بانک قرار دارند (پرسولسی^۴ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۲۰). پدیده کژمنشی پس از انعقاد قرارداد و در طول دوره اجرای آن بروز می‌کند. در این حالت، مشتری که از عدم نظارت کامل بانک بر رفتارهای خود آگاه است، ممکن است به شیوه‌ای عمل کند که منافع بانک را به خطر اندازد. این امر می‌تواند به اشکال مختلفی نظیر سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های پرریسک، عدم رعایت تعهدات قراردادی یا استفاده از منابع مالی در فعالیت‌های غیرمجاز نمود پیدا کند (داو،^۵ ۲۰۱۰، ص ۳۱). برای نمونه، شخصی که تسهیلات بانکی را به منظور اجرای یک پروژه تولیدی دریافت کرده است، ممکن است به جای اجرای تعهدات مندرج در قرارداد، منابع مالی را در فعالیت‌های سفته‌بازانه یا سایر فعالیت‌های پرریسک سرمایه‌گذاری کند که بانک از آن بی‌اطلاع است. در چنین شرایطی، مشتری می‌تواند با استفاده از ضعف‌های نظارتی و با انعقاد قراردادهای صوری، اهداف غیرقانونی خود را پیش ببرد. به عنوان مثال، ممکن است قراردادی تحت عنوان «مشارکت مدنی» تنظیم شود، اما در عمل، این قرارداد صرفاً پوششی برای تأمین مالی فعالیت‌های غیرقانونی نظیر پولشویی یا تأمین مالی تروریسم باشد (گلدبرگ^۶ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۴۴).

1. Asymmetric Information Theory

2. Adverse Selection

3. Moral Hazard

4. Persuulussy

5. Dow

6. Goldberg

ب) **نظریه قراردادهای ناقص:**^۱ نظریه قراردادهای ناقص، اذعان می‌دارد که دستیابی به قراردادهای کاملاً جامع و مانع، به سبب محدودیت‌های شناختی کنشگران، عدم قطعیت‌های ذاتی محیط اقتصادی-اجتماعی، و هزینه‌های فزاینده معاملاتی مترتب بر گردآوری و پردازش اطلاعات کامل، امری ناممکن است (آگیون و هولدن،^۲ ۲۰۱۱، ص ۵۵). این نقص ذاتی، به‌ویژه در عقود مالی نظیر مضاربه، مشارکت، اجاره به شرط تملیک، بستری مساعد برای بروز رفتارهای فرصت‌طلبانه، انحراف از نیت متعاقدين، و صوری‌سازی فراهم می‌آورد. ابهام در تعیین دقیق سهم سود و زیان، عدم شفافیت در معیارهای ارزیابی عملکرد، و ناکافی بودن سازوکارهای نظارتی، امکان سوءاستفاده از خلأهای قانونی و پنهان‌سازی ماهیت واقعی معاملات را تقویت نموده، به‌گونه‌ای که ممکن است قراردادهایی که ظاهراً منطبق با اصول شریعت تنظیم شده‌اند، در عمل، همان کارکرد اقتصادی معاملات ربوی را داشته باشند (هاندوکو^۳ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۶۶). در این راستا، مقابله مؤثر با پدیده صوری‌سازی مستلزم رویکردهای زیر است:

۱) تدوین قراردادهای دقیق‌تر و شفاف‌تر با بهره‌گیری از زبان حقوقی صریح و تعریف عملیاتی مفاهیم کلیدی، ۲) تقویت سازوکارهای نظارتی و کنترلی با استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات پیشرفته نظیر تحلیل داده‌های کلان^۴ و هوش مصنوعی^۵ جهت شناسایی الگوهای غیرعادی و رفتارهای مشکوک، و ۳) ارتقاء سطح دانش و آگاهی حقوقی و مالی تمامی ذی‌نفعان در نظام بانکی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی و کارگاه‌های عملی.

ج) **نظریه رفتار عقلانی:**^۶ براساس این نظریه، افراد و مؤسسات اقتصادی تصمیمات خود را براساس تحلیل هزینه و فایده اتخاذ می‌کنند. این بدان معناست که اگر منافع حاصل از صوری‌سازی قراردادها از هزینه‌های احتمالی ناشی از شناسایی و مجازات آن بیشتر باشد، افراد تمایل بیشتری به استفاده از قراردادهای صوری خواهند داشت (گول،^۷ ۲۰۰۹، ص ۶۳). در صورتی که نظام نظارتی از کارآمدی لازم برخوردار نباشد و احتمال کشف تخلفات پایین باشد، مشتریان و حتی برخی بانک‌ها انگیزه بیشتری برای انعقاد قراردادهای صوری خواهند داشت. پایین بودن میزان جریمه‌های مالی و فقدان ضمانت اجرای بازدارنده مؤثر، موجب می‌شود مرتکبان این رفتارها، هزینه احتمالی افشاء و مجازات را در مقایسه با منافع حاصل از تخلف، ناچیز ارزیابی کنند و در نتیجه، استمرار در صوری‌سازی را ترجیح دهند. به عنوان نمونه، اگر یک بانک با انعقاد قراردادهای صوری موفق به فرار از پرداخت مالیات‌های سنگین شود و

1. Incomplete Contracts Theory

2. Aghion & Holden

3. Handoko

4. Big Data Analytics

5. Artificial Intelligence

6. Rational Behavior Theory

7. Gul

جریمه قانونی آن کمتر از میزان مالیات پرداخت نشده باشد، انگیزه ارتکاب تخلف همچنان باقی خواهد ماند. بسیاری از افراد و مؤسسات، سود کوتاه مدت حاصل از صوری سازی را بر زیان های احتمالی بلندمدت ناشی از کشف تخلف ترجیح می دهند؛ امری که در مجموع، ثبات نظام بانکی را تهدید کرده و می تواند به بروز بحران های مالی منجر شود. از این رو، تشدید مجازات های قانونی برای قراردادهای صوری، از حیث شدت، قطعیت و سرعت اجرا، می تواند نقش مؤثری در کاهش این تخلفات ایفا کند. افزون بر آن، بهره گیری از فناوری های نوین مالی و سامانه های هوشمند تحلیل داده، زمینه ساز شناسایی الگوهای رفتاری غیرعادی و معاملات مشکوک در بانک ها خواهد بود. الزام بانک ها به افشای اطلاعات قراردادهای بانکی نزد نهادهای نظارتی و مراجع قضایی نیز به عنوان یک سازوکار شفافیت زا، می تواند احتمال صوری سازی را به شکل معناداری کاهش دهد.

۴. عوامل مؤثر بر صوری سازی قراردادهای بانکی

پدیده صوری سازی، به عنوان شیوه ای برای پنهان سازی واقعیت های حقوقی و اقتصادی در پسِ ظواهر ساختگی و گمراه کننده، عمدتاً در بستری از ضعف های ساختاری و نهادی گسترش می یابد. مهم ترین زمینه های تسهیل کننده این پدیده عبارتند از: خلأهای تقنینی در نظام حقوقی، ابهام مفهومی در تعریف صوری سازی، فقدان شفافیت قانونی و اطلاعاتی، و ناتوانی در ترسیم دقیق مرز میان معاملات واقعی و صوری. این عوامل موجب می شوند که تشخیص ماهیت حقیقی روابط قراردادی و اعمال نظارت مؤثر بر آن ها، با چالش مواجه شود. از سوی دیگر، عدم تناسب میان مجازات های قانونی و میزان منافع حاصل از تخلف، پیچیدگی فرآیند اثبات صوری بودن در مراجع قضایی، و سنگینی بار اثبات برعهده خواهان، در کنار ضعف عملکرد نهادهای ناظر و ناکارآمدی نظام اجرایی، بستر مناسبی برای استمرار و بازتولید این رفتارهای فریبکارانه فراهم می سازد. علاوه بر این، عواملی چون انگیزه های شدید سوداگرانه، رقابت ناسالم در فضای اقتصادی، و ضعف شفافیت در ساختارهای مالی و بانکی - به ویژه در اقتصادهای غیرمولد - باعث می شوند اشخاص حقیقی و حقوقی با سوءاستفاده از ابزارهای ظاهراً قانونی، ماهیت واقعی معاملات را پنهان کرده و از بار نظارتی یا تعهدات قانونی بگریزند. در چنین شرایطی، حتی مقررات مقابله با پول شویی و فرار مالیاتی نیز، در نتیجه تعارض منافع یا نبود انسجام نهادی، به ابزارهایی ناکارآمد و غیرمؤثر تبدیل می شوند.

الف) تعریف نامشخص: فقدان تعریف دقیق، جامع و منسجم از مفهوم «صوری سازی»، موجب بروز اختلال در فرآیند شناسایی، تحلیل و مقابله با این پدیده می شود، به ویژه آنگاه که صوری سازی به مثابه ابزاری برای گریز از تعهدات قانونی، بانکی یا مالیاتی عمل می کند. ابهام در تبیین مفهومی این اصطلاح، امکان اعمال سلیقه ای قانون را توسط مراجع اجرایی و نظارتی افزایش می دهد، و راه را برای

سوء استفاده ساختاریافته از خلأهای قانونی هموار می سازد (کاظمینی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۰). تفاوت در منطق حقوقی و ساختار تفسیری میان نظام های حقوقی، برخاسته از عناصر مختلفی نظیر منابع حقوقی، روش های استدلالی، و مبانی مشروعیت، موجب می شود تا مفهوم صوری سازی، با تفسیرهای گوناگون و گاه متضاد مواجه گردد (اسماعیلی و مهاجرانی، ۱۳۹۵، ص ۳۷). در چنین شرایطی، برداشت های متنوع بانک ها، نهادهای ناظر و حتی مراجع قضایی، منجر به ناهماهنگی های اجرایی و افت کارایی مقررات مقابله با صوری سازی می گردد. تعاریف کلی و فاقد مصادیق روشن، توانایی لازم برای تمیز بین معاملات واقعی و صوری را ندارند و از این حیث فاقد کارآمدی عملی در فرآیند کشف و مقابله با صوری سازی قراردادها هستند.

ب) عدم تناسب ضمانت اجراهای پیش بینی شده: ضمانت اجراهای پیش بینی شده برای مقابله با صوری سازی قراردادها از کارایی و بازدارندگی لازم برخوردار نیستند؛ به گونه ای که، میزان جریمه های مالی چنان اندک و غیر متناسب با منافع حاصل از تخلف است که نه تنها انگیزه ارتکاب این رفتارهای صوری کاهش نمی یابد، بلکه زمینه عقلانی برای محاسبه سود و زیان اقتصادی ناشی از تخلف به وجود می آید و در نتیجه، نهادهایی چون بانک ها با علم به نفع آور بودن نقض قانون، آگاهانه وارد فرآیندهای صوری می شوند (حیدری و رجبی، ۱۳۹۵، ص ۷۰).

ج) پیچیدگی های حقوقی و مشکلات اثبات صوری سازی: اثبات صوری سازی قراردادها به واسطه پیچیدگی های فنی و حقوقی، یکی از مهم ترین چالش های نهادهای نظارتی و قضایی در مقابله با تخلفات اقتصادی محسوب می شود؛ چرا که صوری سازی از طریق تنظیم اسناد به ظاهر قانونی، اما با محتوای غیر واقعی و متقلبانه انجام می گیرد، به گونه ای که شناسایی ماهیت واقعی معاملات، مستلزم بهره گیری از تخصص های پیشرفته در حوزه، حقوق قراردادها و تحلیل اسناد است (گلدوست و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۴). با استفاده از ارزیابی های دقیق و تلفیق مبانی حقوقی و اقتصادی، می توان به تحلیل صحیح تری از ماهیت و ابعاد مختلف صوری سازی قراردادهای بانکی دست یافت. این امر در نظام های حقوقی ای که اصل «تقدم قصد واقعی بر صورت ظاهری قرارداد» را پذیرفته اند، از اهمیتی دوچندان برخوردار است. بر همین اساس، مراجع قضایی باید قادر باشند با استناد به قرائن فنی و مالی، شواهد رفتاری طرفین، و سایر نشانه های موجود، از پوشش های صوری عبور کرده و به حقیقت حقوقی رابطه قراردادی دست یابند. تحقق این هدف مستلزم تربیت و بهره گیری از قضات و کارشناسانی است که افزون بر دانش حقوقی، به مبانی تحلیل قرارداد، اصول حقوق مالی، روش های شناسایی تقلب، و الگوهای رایج صوری سازی در بخش های گوناگون اقتصادی آگاهی کافی داشته باشند. چراکه بدون این توانمندی های تخصصی، حتی در صورت وجود اراده تقنینی برای مقابله با پدیده صوری سازی، اقدامات اجرایی از کارآمدی لازم برخوردار نخواهند بود. گسترش صوری سازی در قراردادهای بانکی، به ویژه در نظام های مالی فاقد

زیرساخت‌های نظارتی مؤثر، ریشه در کاستی‌های ساختاری در سطوح سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت دارد. دستگاه‌های ناظر همچنان از بهره‌گیری از ابزارهای نوین در شناسایی تخلفات محروم‌اند؛ ازجمله فقدان سامانه‌های تحلیل داده‌محور، نبود الگوریتم‌های هوشمند پردازش اطلاعات مالی، و ضعف در داده‌کاوی‌های هدفمند. در نتیجه، بانک‌های مرکزی و سایر نهادهای ناظر، بدون اتکاء به فناوری‌های پیشرفته، از شناسایی زنجیره‌های پنهان و الگوهای پیچیده صورتی‌سازی ناتوان بوده و بخش قابل توجهی از تخلفات بانکی از حوزه رصد و پایش آن‌ها خارج می‌ماند. این ضعف نهایتاً به تضعیف کارآمدی نظام نظارتی و تسهیل تداوم روند صورتی‌سازی در روابط مالی منجر می‌گردد (طالبی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۰). استفاده مداوم از روش‌های سنتی در نظارت، فقدان هماهنگی نهادی، و نبود انسجام در تبادل اطلاعات میان بانک مرکزی، نهادهای مالی، و دستگاه قضایی، از دیگر عوامل مؤثر در تقویت بسترهای فسادزا و تضعیف پاسخ‌گویی و شفافیت مالی‌اند (آهنگری و تمنایی‌فر، ۱۳۹۶، ص ۱۹۷). در این میان، برخی بانک‌ها به‌منظور رقابت غیرمولد در جذب منابع، نظارت بر فرآیند احراز هویت مشتریان را تضعیف می‌کنند و همین امر راه را برای پولشویی، تأمین مالی تروریسم و معاملات صورتی باز می‌گذارد (علیزاده و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۶۸). از سوی دیگر، نبود اراده یا سازوکارهای لازم برای تدوین سیاست‌های تسهیل‌گر نوآوری و تنظیم‌گر همزمان ریسک‌های مالی، مانع از بهره‌برداری اثربخش از فناوری‌های مالی نوین شده و باعث می‌شود بسیاری از کشورها نتوانند از تجارب موفق بین‌المللی، نظیر توسعه سامانه‌های هوش مصنوعی نظارتی در نظارت تطبیقی^۱، بهره ببرند (آلکایس^۲ و همکاران، ۲۰۲۴، ص ۵۰).

ه) انگیزه‌های اقتصادی و سودجویی: انگیزه‌های اقتصادی و سوداگرانه، ازجمله مهم‌ترین محرک‌های صورتی‌سازی قراردادهای بانکی محسوب می‌شوند؛ به‌گونه‌ای که این پدیده را می‌توان مصداقی آشکار از رفتارهای متقلبانه در چارچوب تعاملات اقتصادی دانست. در اغلب موارد، اشخاص حقیقی و حقوقی با تنظیم قراردادهای صورتی، در پی تحقق اهدافی چون فرار مالیاتی یا تحصیل مال از طرق نامشروع برمی‌آیند. بدین معنا که با پنهان‌سازی بخشی از واقعیت‌های مالی و درآمدی از طریق ارائه ظاهری غیرواقعی در اسناد و قراردادهای، می‌کوشند از پرداخت مالیات متعلقه اجتناب ورزند؛ موضوعی که در عمل، به‌ویژه در حوزه فعالیت‌های بانکی و مالی، به‌صورت گسترده‌ای مشاهده می‌شود (سبحانیان، ۱۳۹۷، ص ۹؛ مهرانی و محمدی، ۱۴۰۰، ص ۲۰). در عرصه بانکی، دریافت‌کنندگان تسهیلات نیز به‌منظور افزایش اعتبار خود نزد بانک، ممکن است با ارائه مدارک غیرواقعی و جعلی، میزان دارایی، گردش مالی یا درآمد خود را به‌طور غیرواقعی افزایش داده و از این رهگذر، سطح دسترسی به منابع بانکی را فراتر از ظرفیت واقعی خود توسعه دهند. این وضعیت، حاکی از انحراف در ارزیابی اعتباری توسط بانک

1. RegTech

2. Alkaise

است. از سوی دیگر، برخی بانک‌ها نیز به دلیل انگیزه‌های کوتاه مدت سودمحور، از اعتبارسنجی حرفه‌ای عدول کرده و با چشم‌پوشی از نشانه‌های صوری سازی، زمینه شکل‌گیری تخلفات گسترده‌تر و افزایش مطالبات معوق را فراهم می‌سازند. که نهایتاً به گسترش فساد اقتصادی در سطح شبکه بانکی می‌انجامد (مداح و پرنیان، ۱۳۹۹، ص ۱۲۹).

(و) عدم شفافیت در نظام مالی: عدم شفافیت در نظام مالی و بانکی، یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری قراردادهای صوری و تضعیف سلامت اقتصادی محسوب می‌شود. در شرایطی که اطلاعات جامع و به‌روزی از وضعیت مالی مشتریان در دسترس بانک‌ها و نهادهای ناظر قرار ندارد، زمینه برای سوءاستفاده‌های مالی و انعقاد قراردادهای فاقد واقعیت اقتصادی به صورت جدی فراهم می‌گردد. استفاده از روش‌های سنتی نظارت به جای سامانه‌های پیشرفته و هوشمند، باعث می‌شود که نهادهای مالی نتوانند تصویر دقیقی از ریسک اعتباری مشتریان به دست آورند و تصمیم‌گیری‌های آن‌ها براساس داده‌های ناقص و غیرواقعی انجام شود. این وضعیت منجر به پدیده اطلاعات نامتقارن شده که از طریق ایجاد کژگزینی و کژمنشی، موجب تخصیص نادرست منابع و گسترش فساد در نظام بانکی می‌گردد (حاجیان و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۹۰؛ کبیری شاه‌آباد و عیسائی تفرشی، ۱۳۹۸، ص ۱۸۰). به‌طور کلی، در نظام‌هایی که اطلاعات مربوط به قراردادها و عملکرد مالی بانک‌ها به صورت عمومی و شفاف منتشر نمی‌شود، نظارت عمومی نیز ناکارآمد شده و بستر تخلفات و فساد گسترش می‌یابد (مهرانی و محمدی، ۱۴۰۰، ص ۴۹۰). از سوی دیگر، نبود تعریف دقیق و جامع از شفافیت اطلاعات مالی، مانع از تدوین چارچوب‌های حقوقی روشن در زمینه افشای اطلاعات شده است. کشورهایی که مقررات سخت‌گیرانه‌تری در این زمینه دارند، با میزان کمتری از صوری سازی قراردادها مواجه هستند. همچنین در آن کشورها، نوآوری مالی از طریق شفافیت موجب بهبود عملکرد بانک‌ها شده است. استراتژی‌های ضد فساد نیز زمانی کارآمد خواهند بود که همزمان با آن‌ها، نظام‌های شفافیت‌زا تقویت شود. در نبود ابزارهای تحلیلی پیشرفته، توان شناسایی تخلفات بانکی به شدت کاهش یافته و اصطکاک‌های مالی نظیر مطالبات غیرجاری، بدهی دولت و دارایی‌های منجمد بانک‌ها افزایش یافته است (احمدیان و داوودی، ۱۳۹۱، ص ۱۲۰). در حالی که برخی کشورها با توسعه فناوری‌های نظارتی، زمینه مقابله با فساد را فراهم کرده‌اند، بسیاری از بانک‌های ایرانی همچنان از ساختارهای سنتی استفاده می‌کنند (علیزاده و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۶۹). از همه مهم‌تر، فقدان نهاد ناظر شرعی در شبکه بانکی موجب شده تا بسیاری از عقود به صورت ربوی یا باطل منعقد شده و روابط مالکیت در اقتصاد دچار تزلزل گردد (روحانی و بنی‌طبا، ۱۳۹۶، ص ۱۱۰). ضعف نظام احراز هویت، نبود سامانه‌های دقیق رتبه‌بندی مشتریان و رقابت مخرب بانک‌ها برای جذب سپرده بدون توجه به کیفیت عقود، از دلایل اصلی ناکارایی نظام مالی کشور است.

۵. سازوکارهای پیشگیری از صوری سازی قراردادهای بانکی

اقتصاد به عنوان یکی از عوامل تعیین کننده در رفتارهای قراردادی، نقش مهمی در جلوگیری از صوری شدن قراردادهای بانکی ایفا می کند (ماگالایس و تریبو،^۱ ۲۰۱۱، ص ۳۷). شرایط اقتصادی می تواند بازتاب دهنده سطح ریسک و فرصت های موجود در حوزه بانکی باشد. استانداردهای نظارتی و مقررات اقتصادی با تعیین سقف های ریسک و وضع قوانین منظم، از بروز قراردادهای صوری جلوگیری می کنند (ماگالایس و تریبو، ۲۰۱۱، ص ۹۰). نرخ ارز، تورم و نرخ سود نیز بر تنظیم قراردادها و احتمال بروز فساد تأثیرگذارند. اجرای الزامات اقتصادی در کنار موازن حقوقی، چارچوبی جامع برای مقابله با صوری سازی فراهم می آورد (ماگالایس و تریبو، ۲۰۱۱، ص ۸۹). همچنین بانک ها از طریق توسعه سیاست های نظارتی و اجرای مقررات ضد پول شویی، تلاش می کنند از آسیب به نظام بانکی و تخلفات مالی جلوگیری کنند. استفاده از سامانه های نظارتی پیشرفته، امکان تحلیل تراکنش های مشکوک را فراهم ساخته است. تدوین ضوابط احراز هویت و طبقه بندی مشتریان نیز در همین راستا صورت گرفته است. این اقدامات همچون سپری حفاظتی، از ورود پول های کثیف و بروز قراردادهای صوری ممانعت می کنند (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۴۴). مطالعات نشان می دهند که همزمانی اجرای الزامات حقوقی و اقتصادی، اعتماد به نظام بانکی را افزایش می دهد (کیم،^۲ ۲۰۱۳، ص ۸۱۵). بر این اساس، اصلاحات حقوقی، تقویت نظارت، بهره گیری از فناوری های مالی و ارتقای شفافیت، چهار راهکار اصلی در مقابله با صوری سازی محسوب می شوند.

الف) اصلاح ساختار حقوقی بانکداری، از راهکارهای بنیادین برای پیشگیری از صوری سازی قراردادهای بانکی محسوب می شود. این اصلاحات باید فراتر از بازنگری صرف در قوانین موجود بوده و شامل تنقیح مقررات پراکنده، شفاف سازی مفاهیم حقوقی مبهم در عقود بانکی (نظیر بیع مرابحه و مضاربه) و الزام بانک ها به ثبت الکترونیکی و قابل نظارت قراردادهای مالی باشد تا امکان کنترل و ردیابی معاملات صوری فراهم گردد (حیدری و رجبی، ۱۳۹۵، ص ۸۰). از منظر ضمانت اجرا، وضع مجازات های مشخص و متناسب با شدت تخلف، از جمله تعلیق یا لغو مجوز فعالیت برای بانک یا مؤسسه متخلف، جریمه های مالی متناسب با ارزش قرارداد صوری، و الزام مدیران به جبران خسارت مشتریان، می تواند بازدارندگی مؤثرتری ایجاد نماید (مهرا، ۱۳۹۸، ص ۷۰). افزون بر این، تشکیل دادگاه های تخصصی مالی با حضور قضاتی که در حوزه عقود بانکی و مقررات پولی و اعتباری آموزش دیده اند، موجب تسریع در رسیدگی و جلوگیری از تفسیرهای متعارض در آرای قضایی خواهد شد. هرچند این اقدام ممکن است شبهه ای نسبت به اصل تساوی اشخاص در برابر قانون ایجاد کند، اما در

1. Magalhaes & Tribó

2. Kim

صورت رعایت اصول دادرسی منصفانه و امکان تجدیدنظرخواهی در مراجع عمومی، از حیث حقوقی توجیه‌پذیر است (نوروزی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۴۰). در کنار اصلاحات تقنینی و قضایی، تدوین رویه‌های قضایی یکسان در خصوص تشخیص قراردادهای صوری، ایجاد سامانه‌های نظارت هوشمند بر تسهیلات بانکی، و الزام بانک‌ها به افشای عمومی قراردادهای کلان، می‌تواند به شفاف‌سازی روابط مالی و کاهش زمینه‌های فساد و پنهان‌کاری حقوقی کمک کند. همچنین افزایش سواد حقوقی و مالی عمومی از طریق آموزش‌های رسمی و رسانه‌ای، حمایت از گزارشگران تخلفات بانکی، و ایجاد نهادهای مردمی ناظر بر شفافیت عملکرد بانک‌ها، از جمله راهکارهای عملی مقابله با صوری‌سازی و ارتقای سلامت نظام بانکی به‌شمار می‌رود (الهام و اماساکی، ۱۳۹۸، ص ۲۶۰).

ب) نظارت کارآمد و دقیق بر فعالیت‌های بانکی، از ارکان اساسی در مقابله با صوری‌سازی قراردادهای محسوب می‌شود. اجرای مؤثر نظارت مستلزم به‌کارگیری استانداردهای بین‌المللی همچون اصول بازل^۱ در حوزه کفایت سرمایه، مدیریت ریسک نقدینگی، و کنترل دارایی‌های موهوم است. رعایت این الزامات موجب می‌شود بانک‌ها پیش از انعقاد قراردادهای مالی، توانایی بازپرداخت مشتریان، کیفیت وثایق، و اصالت معاملات را به‌صورت سیستماتیک ارزیابی کنند، که این امر احتمال انعقاد قراردادهای صوری را کاهش می‌دهد (دادگر و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱۳۰). همچنین، اجرای دستورالعمل‌های گروه ویژه اقدام مالی^۲ از طریق ایجاد سامانه‌های شناسایی هویت مشتری^۳ و پایش مداوم تراکنش‌ها،^۴ امکان ردیابی منابع مالی نامشروع و جلوگیری از ورود وجوه مشکوک به نظام بانکی را فراهم ساخته است. این الزامات، شفافیت تراکنش‌ها را افزایش داده و از تبدیل قراردادهای صوری به ابزار پول‌شویی جلوگیری می‌کند (علیزاده و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۱۷۹). در همین راستا، همکاری میان بانک مرکزی، سازمان‌های مالی و مراجع قضایی، از طریق ایجاد پایگاه داده‌های مشترک و تبادل بلادرنگ اطلاعات تراکنش‌ها، فرآیند کشف تخلفات و پیگیری قضایی جرائم مالی را تسریع کرده است (کیم، ۲۰۱۳، ص ۸۱۵). بهره‌گیری از الگوریتم‌های یادگیری ماشینی مانند رگرسیون لجستیک^۵ و جنگل تصادفی^۶ در سیستم‌های نظارتی، با

۱. توافق‌نامه‌های بازل مجموعه‌ای از استانداردهای بین‌المللی در حوزه نظارت بانکی هستند که توسط کمیته بازل برای نظارت بانکی تدوین شده‌اند. هدف اصلی این توافق‌نامه‌ها ارتقای ثبات مالی جهانی از طریق تعیین مقرراتی در زمینه سرمایه‌گذاری، کفایت سرمایه، کنترل ریسک و شفافیت اطلاعات مالی بانک‌ها است.

۲. نهاد بین‌دولتی برای مبارزه با پول‌شویی، تأمین مالی تروریسم و دیگر تهدیدات علیه نظام مالی جهانی (FATF)

3. KYC

4. AML Monitoring

۵. یکی از روش‌های آماری یادگیری ماشین برای پیش‌بینی احتمال وقوع یک رویداد دودویی مانند تقلب در وام‌های بانکی.

۶. الگوریتمی قدرتمند از شاخه یادگیری ماشین که با استفاده از مجموعه‌ای از درخت‌های تصمیم، داده‌ها را تحلیل کرده و در شناسایی الگوهای پنهان بسیار کارآمد است.

تحلیل الگوهای پنهان، به شناسایی سریع تر رفتارهای غیرعادی در تسهیلات و اعتبارات بانکی کمک می‌کند. همچنین، استفاده از شبکه‌های عصبی بیزی^۱ به تحلیل روابط پیچیده بین متغیرهای مالی و تشخیص همبستگی‌های غیرمستقیم میان مشتریان و تراکنش‌ها یاری می‌رساند (واسودوان و همکاران، ۲۰۲۳، ص ۶۰). در بُعد فقهی و بومی سازی استانداردها، فقدان نهادهای نظارت شرعی موجب بروز ربای پنهان در برخی عقود بانکی شده است. بنابراین، ایجاد شورای فقهی بانکی در کنار بانک مرکزی و تدوین استانداردهای فقهی برای عقود مشارکت، مرابحه و مضاربه، تضمین می‌کند که عملیات بانکی علاوه بر انطباق با اصول بازل و FATF، با موازین شریعت نیز سازگار باشد. این هماهنگی، از بطلان عقود و کاهش اعتماد عمومی به نظام بانکی جلوگیری می‌کند (روحانی و بنی طباطبائی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۵).

ج) استفاده از فناوری‌های نوین در مقابله با قراردادهای صوری: به کارگیری فناوری‌های نوین در سامانه‌های بانکی باید فراتر از عنوان کلی «تحلیل داده‌محور» باشد و به ساختار، الگوریتم، فرایندهای عملیاتی، و ضمانت‌های حقوقی مشخص تبدیل شود تا به صورت ملموس در شناسایی و جلوگیری از انعقاد قراردادهای صوری مؤثر واقع گردد. چهار حوزه عملیاتی و فنی کلیدی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- مشخصات داده‌ای^۲ برای کشف صوری سازی: تعریف مجموعه‌ای استاندارد از ویژگی‌های رفتاری و قراردادی که به عنوان ورودی در سیستم‌های تشخیص قرار می‌گیرند: نرخ تغییر ذینفعان،^۳ سرعت گردش اعتبار،^۴ انحراف مبلغ از الگوی تاریخی مشتری،^۵ سازوکارهای وثیقه^۶ و همبستگی جغرافیایی - دستگاهی.^۷ این گونه ویژگی‌ها امکان مدل سازی دقیق تر الگوهای قرارداد صوری را فراهم می‌آورند (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۴۴).

۲- الگوی داده و جریان پردازش بلادرنگ: پیاده سازی یک الگوی مبتنی بر داده‌های استریم (مثلاً با استفاده از پیام‌رسانی بلادرنگ مانند^۸ و نگهداری داده در Data Lake برای تحلیل‌های تاریخی و آموزشی مدل‌های یادگیری ماشین. این الگو باید امکان نمره‌دهی^۹ بلادرنگ به هر درخواست تسهیلات را فراهم کند تا تراکنش مشکوک قبل از نهایی شدن قرارداد، بصورت خودکار علامت گذاری شده و فرآیند بررسی دستی^{۱۰}

۱. نوعی شبکه عصبی مصنوعی که با استفاده از نظریه بیز، عدم قطعیت در پیش‌بینی را مدل سازی کرده و برای تحلیل داده‌های مالی پیچیده به کار می‌رود.

2. Feature Engineering

3. Beneficiary churn

4. Transaction velocity

5. Amount deviation z-score

6. Collateral provenance

7. Geo-device mismatch

8. Kafka

9. Scoring

10. Human-in-the-loop

آغاز شود (فانایاما^۱ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۴۷۰).

۳- الگوریتم‌ها و روش‌های تحلیلی دقیق: استفاده از ترکیب روش‌های آماری و یادگیری ماشین با شرح فنی:

ا) رگرسیون لجستیک تقویت‌شده برای مدل‌های قابل تبیین^۲ که عوامل کلیدی ریسک را مشخص می‌کند.

ب) جنگل‌های تصادفی^۳ برای تشخیص الگوهای غیرخطی در داده‌های بزرگ و کاهش خطای نوع II.
ت) مدل‌های گرافی^۴ برای کشف شبکه‌های ذینفعان و روابط پنهان میان اشخاص حقوقی، ابزار بسیار مناسبی برای شناسایی انتقال مالکیت صوری یا زنجیره‌بندی قراردادها.
ث) شبکه‌های عصبی بیزی برای مدل‌سازی عدم قطعیت و وابستگی‌های پیچیده در مجموعه متغیرهای مالی.

معیارهای عملکرد^۵ مدل‌ها باید به این شرح مشخص شوند: نرخ غلط مثبت،^۶ نرخ کشف،^۷ دقت،^۸ زمان کشف متوسط،^۹ و نرخ کاهش موارد صوری پس از استقرار (واسودوان^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۳، ص ۶۰).

۴- فناوری‌های توزیع‌شده و ثبت غیرقابل تغییر^{۱۱} برای تضمین اصالت قراردادها: توسعه یک راهکار مبتنی بر دفترکل توزیع‌شده مجوزدار^{۱۲} برای ثبت «اثر انگشت»^{۱۳} قراردادها و اسناد مرتبط است؛ بدین صورت که متن قرارداد و اسناد ضمیمه فقط به صورت هش (چکیده رمزنگاری‌شده) آن‌ها در دفترکل ثبت شود و هر تغییری قابلیت ردیابی و ردگیری^{۱۴} داشته باشد؛ این کار امکان احراز اصالت سند و کشف تغییرات پس از انعقاد را فراهم می‌سازد و دستکاری اسناد برای ایجاد صوری‌سازی را می‌کاهد (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۵۰).

1. Funayama
2. Explainable
3. Random Forest
4. Graph Analytics
5. KPIs
6. FPR
7. Recall
8. Precision
9. Mean detection time
10. Vasudevan
11. Blockchain
12. Permissioned blockchain
13. Hash
14. Audit trail & Merkle proofs

۵- جریان کار عملیاتی^۱ و آزمون حقوقی: تعریف جریان‌های خودکار و قابل ردیابی، شامل: نمره‌دهی بلادرنگ، آستانه‌های تصمیم‌گیری^۲ که تعیین می‌کنند چه مواردی به بررسی انسانی فرستاده شود، مستندسازی دلایل رد/پذیرش قرارداد، و تولید گزارش‌های سازگار با الزامات نظارتی برای ارسال به مراجع ذی‌ربط. این فرایند باید با چارچوب‌های حقوقی داخلی و الزامات گزارشگری بین‌المللی هم‌راستا باشد، تا ادله الکترونیکی قابل پذیرش در محاکم و نهادهای نظارتی شود (لیو و همکاران، ۲۰۱۶، ص ۵۹۲).

۶- حاکمیت مدل و تضمین شفافیت قانونی^۳: استقرار پنل‌های ML-Ops شامل سیاست‌های ثبت نسخه مدل، اعتبارسنجی دوره‌ای،^۴ آزمون مقاومت در برابر دور زدن مدل،^۵ و مکانیسم‌های explainability برای توجیه تصمیمات خودکار در برابر نهادهای ناظر و قضایی. همچنین باید شفافیت در معیارهای امتیازدهی و دسترسی به داده‌ها تضمین شود تا حقوق متعاملین نقض نگردد (فیدل و همکاران، ۲۰۲۰، ص ۵).

۷- اشتراک‌گذاری امن داده‌ها و حفاظت از حریم خصوصی: جهت کشف شبکه‌های صوری که بین مؤسسات مختلف شکل می‌گیرد، باید مکانیزم‌هایی برای به اشتراک‌گذاری ایمن داده‌ها تدوین شود، از جمله: قراردادهای همکاری بین‌بانکی، استفاده از تکنیک‌های حفاظت از حریم خصوصی مانند محاسبات چندطرفه امن^۶ یا داده‌های با حریم خصوصی متفاوت؛^۷ تا بدون افشای اطلاعات حساس، امکان تحلیل تطبیقی و تشخیص الگوهای متقاطع فراهم گردد (سینگ^۸ و همکاران، ۲۰۲۵، ص ۳۵۰).

۸- ارزیابی اثربخشی و شاخص‌های نتیجه‌ای: تعیین اهداف کمی برای پروژه‌ها شامل:

ا) کاهش درصد قراردادهای مشکوک تأییدشده پس از بررسی انسانی به میزان مشخص در مدت ۱۲ ماه، کاهش میانگین زمان تشخیص از چند روز به چند ساعت، و افزایش نرخ پذیرش گزارش‌های مشکوک توسط نهادهای نظارتی؛

ب) ارائه گزارش‌های دوره‌ای به مراجع ذی‌صلاح و تدوین رویه‌های بازخورد برای بهبود مستمر (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ص ۱۴۴)؛

ت) افزایش شفافیت و ارتقای سواد مالی به مثابه ابزارهای حقوقی و اقتصادی برای کاهش پدیده

1. Operational workflow

2. Thresholds

3. Governance & Legal Compliance

4. Model validation

5. Adversarial testing

6. Secure Multi-Party Computation

7. Differential privacy

8. Singh

صوری‌سازی قراردادهای عمل می‌کنند. رعایت اصل انصاف و شفافیت در فرآیند انعقاد قراردادها، موجب می‌شود تعهدات طرفین به‌صورت دقیق و قابل راستی‌آزمایی تعریف شوند؛ در نتیجه، امکان تنظیم قراردادهای صوری که صرفاً ظاهر حقوقی دارند، اما فاقد قصد واقعی انشا هستند، کاهش می‌یابد (ملاکریمی و نوذری، ۱۳۹۸، ص ۶۰). از منظر فقهی، مفهوم «حُسن نیت در اجرا» و «لزوم بیان شرایط معامله به‌صورت صریح» ناظر بر همین الزام است؛ چراکه مبانی فقهی و حقوقی، تحقق رضایت واقعی طرفین را مشروط به علم و شفافیت در تعهدات می‌دانند (نظرپور و ملاکریمی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۰). شفاف‌سازی ساختار قراردادها و الزامات افشای اطلاعات موجب می‌شود تا مشتریان و نهادهای نظارتی بتوانند تعهدات پنهان یا شروط ضمنی مغایر با قانون را شناسایی کنند. تحقیقات تجربی نشان می‌دهد که عدم شفافیت در بندهای قرارداد و وجود شروط تحمیلی، یکی از عوامل اصلی بروز منازعات بانکی و ادعای صوری بودن قراردادها است (الهام و امساک، ۱۳۹۸، ص ۱۷۰). از این‌رو، طراحی قراردادهایی با ساختار استاندارد، غیرمبهم و ضمانت اجرای روشن، در کاهش دعاوی مرتبط با فقدان قصد واقعی انشا نقش دارد. از منظر سیاست‌گذاری، الزام بانک‌ها به انتشار عمومی گزارش‌های مالی و افشای ریسک‌های اعتباری (مانند نسبت مطالبات غیرجاری یا حجم قراردادهای فاقد تضمین واقعی) باعث می‌شود اطلاعات نامتقارن بین بانک و مشتری کاهش یافته و انگیزه برای تنظیم قراردادهای ظاهری از بین برود. این شفافیت اطلاعاتی، از دیدگاه اقتصادی، هزینه پنهان‌کاری را افزایش داده و از دیدگاه حقوقی، موجب مسئولیت‌پذیری بیشتر مدیران بانکی در برابر مراجع نظارتی می‌شود (جارادات و عودات، ۲۰۲۵^۱، ص ۱۲۳).

ارتقای سواد مالی و حقوقی مشتریان و کارکنان بانکی نیز در کاهش رفتارهای غیرشفاف مؤثر است. آموزش تخصصی مفاهیم حقوق قراردادها، ریسک بانکی و الزامات فقهی معاملات، موجب درک عمیق‌تر از آثار حقوقی صوری‌سازی شده و احتمال وقوع آن را در سطح خُرد کاهش می‌دهد. برگزاری دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های مهارت‌افزایی در حوزه «حقوق بانکی تطبیقی» و «فقه معاملات معاصر» می‌تواند شکاف دانشی میان مشتریان و بانک‌ها را کاهش دهد و از بروز تعارض منافع جلوگیری کند. در نهایت، از منظر اقتصادی، ایجاد سازوکارهای انگیزشی و تنبیهی برای بانک‌ها در جهت پایبندی به شفافیت، مانند اعطای معافیت‌های مالیاتی یا اولویت در تخصیص خطوط اعتباری به مؤسسات دارای شفافیت بیشتر، می‌تواند موجب نهادینه‌سازی این رویکرد در نظام بانکی شود. بدین ترتیب، شفافیت و سواد مالی به‌عنوان ابزارهای بازدارنده حقوقی - اقتصادی در پیشگیری از صوری‌سازی قراردادها نقش آفرینی می‌کنند.

۶. الگوهای بین‌المللی پیشگیری از صوری‌سازی قراردادهای بانکی: مطالعه تطبیقی در اتحادیه اروپا، ایالات متحده و چین

برای مقابله با صوری‌سازی قراردادهای بانکی، بسیاری از کشورها مجموعه‌ای از اصلاحات حقوقی، نظارتی و فناوری را به کار گرفته‌اند. مطالعه این سیاست‌ها، راهکارهای مؤثر را شناسایی کرده و امکان تطبیق آن‌ها با نظام بانکی ایران را فراهم می‌کند. قوانین سخت‌گیرانه و نظارت مستمر در برخی کشورها باعث کاهش موارد صوری و افزایش عدالت در قراردادهای بانکی شده است (هوتوری^۱ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۱۶۱). وجود نظام مکمل نظارتی شامل نظارت دولتی و خصوصی، ریسک‌های قراردادی را کاهش می‌دهد. سیستم‌های پیشرفته مبارزه با پول‌شویی و جرائم مالی نیز نقش مهمی در شناسایی و جلوگیری از معاملات صوری ایفا کرده است. بررسی ترکیب سازوکارهای حقوقی و اقتصادی بین‌المللی می‌تواند به تدوین استانداردهای مشترک و افزایش هماهنگی نهادهای نظارتی منجر شود.

الف) تجربه اتحادیه اروپا: اتحادیه اروپا با بهره‌گیری از قوانین مالی سخت‌گیرانه، فناوری‌های نوین و ایجاد پایگاه‌های داده متمرکز، موفق به کاهش میزان صوری‌سازی در قراردادهای بانکی شده است. این اقدامات در کنار استانداردهای دقیق حوزه ضدپولشویی و نظارت مالی که توسط سازمان بانکداری اروپا (ای.بی.ای.)^۲ اجرا می‌شود، زمینه‌ساز افزایش شفافیت و تسهیل شناسایی تخلفات مالی گردیده است. هدف اصلی این رویکرد جامع، هدایت جریان سرمایه به سمت سرمایه‌گذاری‌های پایدار و ارتقای شفافیت در فعالیت‌های اقتصادی و مالی است. سازمان بانکداری اروپا مأموریت یافته تا نحوه ادغام جنبه‌های پایداری در مقررات نظارتی را بررسی و توسعه دهد. کشورهای عضو اتحادیه اروپا با ایجاد پایگاه‌های داده متمرکز، امکان ثبت، پایش و تحلیل دقیق قراردادهای بانکی را فراهم ساخته‌اند که این امر به نهادهای نظارتی اجازه می‌دهد تا تمامی تراکنش‌ها را رصد و از طریق الگوریتم‌های پیشرفته، الگوهای صوری‌سازی را شناسایی کنند (هانگان، ۲۰۲۳^۳، ص ۱۰). استفاده از زبان گزارشگری مالی قابل توسعه نیز باعث کاهش زمان دسترسی به اطلاعات شده است. اتحادیه اروپا استانداردهای سخت‌گیرانه‌ای در حوزه ضدپولشویی و شفافیت مالی برقرار کرده که بانک‌ها را ملزم می‌سازد اطلاعات هویتی مشتریان، منشأ وجوه و تراکنش‌های مشکوک را به دقت ثبت و گزارش کنند. این استانداردها شامل الزامات دقیق نظارت بر تراکنش‌های مشکوک و گزارش به نهادهای نظارتی است. تدوین دستورالعمل‌های اجرایی قوانین مبارزه با تأمین مالی تروریسم و نظارت ویژه بر هویت مشتریان پریسک در تطابق با اقدامات گروه ویژه اقدام مالی ضروری شمرده شده است. نظارت مالی در سطح اتحادیه اروپا توسط نهادهایی مانند

1. Hotori

2. European Banking Authority (EBA)

3. Hanganu

سازمان بانکداری اروپا انجام می شود. سازمان بانکداری اروپا تلاش می کند با هماهنگ سازی چارچوب نظارتی و استقرار استانداردهای فنی، کارایی و سلامت نظام مالی در سراسر اتحادیه اروپا را تضمین نماید (نوواک^۱ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۲۴).

ب) تجربه ایالات متحده آمریکا: در ایالات متحده، مجموعه ای از قوانین و مقررات مالی برای نظارت دقیق بر قراردادهای بانکی و مقابله با صوری سازی آن ها وجود دارد. یکی از مهم ترین این قوانین، قانون ساربازن- آکسلی است که در سال ۲۰۰۲ میلادی تصویب شد. این قانون با هدف افزایش مسئولیت پذیری شرکت ها و حفاظت از سرمایه گذاران در برابر تقلب های مالی، مجموعه ای از الزامات گسترده را برای هیئت مدیره، مدیران اجرایی و شرکت های حسابرسی وضع کرده است. این الزامات شامل ارائه گزارش های مالی شفاف و دقیق توسط شرکت ها برای تقویت شفافیت و اعتماد عمومی است. همچنین، قانون پاتریوت ایالات متحده (USA PATRIOT Act) و قانون بانکداری ایمن^۲ نیز اقدامات مهمی را در زمینه جلوگیری از پولشویی و تقویت نظارت بر فعالیت های مالی وضع کرده اند. این قوانین به ویژه در زمینه تقویت کنترل های فناوری اطلاعات و جلوگیری از دسترسی غیر مجاز و دستکاری داده ها نقش دارند. این اقدامات در کنار یکدیگر باعث می شوند که قوانین ایالات متحده در مبارزه با تقلب های مالی و صوری سازی در قراردادهای بانکی مؤثر باشند (فیلیپس^۳ و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۷۵؛ داودی، ۲۰۲۲، ص ۴۲). ایالات متحده با ایجاد بانک های اطلاعاتی متمرکز، امکان ثبت و ردیابی داده های مالی و اعتباری مشتریان را فراهم کرده است تا نهادهای نظارتی بتوانند به سرعت هرگونه فعالیت مشکوک را شناسایی نمایند. این سیستم ها با تحلیل داده های تراکنش ها، الگوهای غیر عادی را کشف کرده و کمک می کنند تا تخلفات مالی سریع تر شناسایی شوند. همچنین در سامانه های مالی آمریکا از فناوری های مبتنی بر کلان داده برای شناسایی تراکنش های غیر عادی و صوری استفاده می شود که با پردازش حجم عظیمی از داده ها، رفتارهای پیچیده و مشکوک را شناسایی می کنند. الگوریتم های یادگیری ماشین و شبکه های عصبی قادر به شناسایی روابط پیچیده در داده های مالی و ارزیابی احتمال تقلب هستند. سیاست های سخت گیرانه آمریکا در برخورد با صوری سازی قراردادهای بانکی، شامل اعمال مجازات های مالی سنگین، محرومیت از فعالیت های بانکی و تعلیق مجوزهای نهادهای متخلف است (پاول^۴ و همکاران، ۲۰۲۳، ص ۸؛ مارتینز^۵ و فونکم، ۲۰۲۴، ص ۲۵). این سیاست ها با هدف کاهش انگیزه برای صوری سازی و افزایش بازدارندگی در مقابل تخلفات مالی اجرا می شوند.

1. Novak

2. SAFE Banking Act of 2023 118th Congress (2023-2024)

3. Phillips-Pakkianathan

4. Paul

5. Martins & Fonkem

ج) تجربه چین: چین برای مقابله با تخلفات بانکی و صوری سازی قراردادهای، رویکردی ترکیبی از مقررات سخت گیرانه و فناوری های نوین را اتخاذ کرده است. این کشور با استفاده از کلان داده و الگوریتم های یادگیری ماشین، رفتارهای مشکوک و الگوهای غیرعادی تراکنشی را شناسایی می کند و موارد مشکوک را به نهادهای نظارتی ارجاع می دهد (تانگ،^۱ ۲۰۲۴، ص ۶۱). این سیستم ها با جمعیت داده ها از منابع مختلف، قدرت شناسایی تخلفات را افزایش می دهند و به بانک ها امکان می دهند تا سریع تر و دقیق تر به تخلفات واکنش نشان دهند. در حوزه مقررات، بانک ها ملزم به رعایت استانداردهای بین المللی گزارشگری مالی و ارائه گزارش های دقیق و شفاف درباره تراکنش های کلان و قراردادهای اعتباری هستند. این الزامات موجب افزایش شفافیت و کاهش زمینه های تخلف در سیستم مالی شده است (ونی،^۲ ۲۰۰۹، ص ۷۰). همچنین، نظام امتیازدهی اعتباری چین به عنوان یکی از بزرگ ترین پروژه های نظارتی، نقش کلیدی در ارزیابی ریسک مالی و اعتبار مشتریان ایفا می کند. این نظام با جمع آوری داده های مختلف، امکان ارزیابی جامع اعتبار افراد و شرکت ها را فراهم کرده و بانک ها را قادر می سازد پیش از اعطای تسهیلات، ریسک واقعی مشتریان را بسنجند و از ارائه خدمات به افراد پرریسک جلوگیری کنند. در کنار این اقدامات، دولت چین با اجرای بازرسی های گسترده و کمپین های مبارزه با فساد، بر شفافیت و سلامت مالی تأکید دارد و گزارش تخلفات را از عموم مردم نیز دریافت می کند تا نظارت مردمی را تقویت نمایند. (تانگ، ۲۰۲۴، ص ۶۱).

۷. راهکارهای موفق بین المللی برای مقابله با صوری سازی قراردادهای بانکی در ایران

با توجه به تجارب موفق کشورهای پیش رو در مقابله با صوری سازی قراردادهای بانکی، ایران می تواند با اتخاذ راهکارهای جامع و بومی سازی آن ها، سلامت و شفافیت نظام بانکی خود را ارتقاء دهد. این راهکارها شامل موارد زیر است:

الف) ایجاد پایگاه داده مشترک و متمرکز میان بانک مرکزی، بانک ها و نهادهای نظارتی: ایجاد سامانه ای جامع برای ثبت دیجیتال قراردادهای بانکی، امکان ردیابی دقیق تراکنش ها و شناسایی الگوهای مشکوک را فراهم می کند. این سامانه با افزایش شفافیت، زمینه مقابله مؤثر با صوری سازی را فراهم می آورد و به نهادهای نظارتی امکان می دهد به سرعت تخلفات را شناسایی و پیگیری کنند (حسینی و پورفخریان، ۱۳۹۸، ص ۴۳۰). همچنین، توسعه بانک اطلاعات با استانداردهای بین المللی توسط بانک مرکزی، زیرساخت مناسبی برای تحلیل داده ها و تصمیم گیری های دقیق تر فراهم کرده است (بانک مرکزی، ۱۴۰۲).

1. Tang

2. Wenyi

ب) بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مالی مانند بلاک‌چین و الگوریتم‌های یادگیری ماشین: فناوری بلاک‌چین با ویژگی‌های امنیتی و شفافیت بالا، امکان ثبت و ردیابی غیرقابل تغییر تراکنش‌ها را فراهم می‌کند و از جعل و صوری‌سازی جلوگیری می‌نماید. الگوریتم‌های یادگیری ماشینی نیز قادر به شناسایی الگوهای پیچیده و رفتارهای مشکوک در داده‌های مالی هستند که به بانک‌ها در رعایت استانداردهای نظارتی و کشف تخلفات کمک می‌کند (فرهان و همکاران، ۲۰۲۴، ص ۷۵).

ج) اصلاح قوانین بانکی و تشدید مجازات‌ها: قوانین فعلی در ایران نیازمند بازنگری و اصلاح برای پوشش کامل تخلفات مرتبط با صوری‌سازی هستند. تصویب مجازات‌های بازدارنده و تعریف دقیق‌تر تخلفات، همراه با ایجاد سازوکارهای مؤثر برای کشف و پیگیری قانونی، می‌تواند نقش مهمی در کاهش این پدیده داشته باشد (سبحانی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۶۰). همچنین، نظارت مستمر و بازدیدهای حضوری بانک مرکزی از موسسات مالی، به شفافیت و کنترل بهتر کمک می‌کند (بانک مرکزی، ۱۳۸۷).

د) تقویت همکاری‌های بین‌المللی و تبادل اطلاعات: با توجه به ارتباط تنگاتنگ صوری‌سازی با پول‌شویی، همکاری با نهادهای بین‌المللی مانند گروه ویژه اقدام مالی و تبادل اطلاعات مالی می‌تواند به کاهش تخلفات کمک کند. این همکاری‌ها شامل هماهنگی در اجرای قوانین ضد پول‌شویی و مبارزه با جرایم مالی است که در نهایت موجب ارتقای سلامت نظام بانکی می‌شود (حسین‌پور و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲۰). همچنین، اقدامات داخلی مانند شناسایی و تعلیق شرکت‌های صوری و ارسال اطلاعات مالی متخلفان به مراجع قضایی، از جمله اقدامات مؤثر در ایران است (مرکز اطلاعات مالی، ۱۴۰۳).^۱

۸. نتیجه‌گیری

بررسی جامع پدیده صوری‌سازی قراردادهای بانکی نشان می‌دهد که این معضل نه تنها ریشه در خلأهای قانونی و ضعف در نظام‌های نظارتی دارد، بلکه از انگیزه‌های اقتصادی نادرست و ناکارآمدی ابزارهای کنترلی نیز تأثیر می‌پذیرد. یافته‌های پژوهش حاضر تأکید می‌کند که مقابله مؤثر با صوری‌سازی، مستلزم رویکردی چندبعدی و هماهنگ است که در آن اصلاح و به‌روزرسانی قوانین و مقررات بانکی، تقویت نظام‌های نظارت مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی، ارتقای شفافیت در فرآیندهای اعتباری، و توسعه فناوری‌های نوین مالی همچون تحلیل داده‌های کلان و هوش مصنوعی جایگاه ویژه‌ای دارد. همچنین، آموزش و ارتقای سواد حقوقی و مالی مدیران و مشتریان بانکی و ایجاد نظام‌های انگیزشی برای تشویق رفتارهای شفاف، نقش کلیدی در کاهش انگیزه‌های صوری‌سازی ایفا می‌کند. علاوه بر این، هماهنگی و تعامل مؤثر میان نهادهای نظارتی، بانک‌ها و مشتریان، تضمین‌کننده اجرای دقیق مقررات و افزایش اعتماد

1. <https://fiu.gov.ir/portal/home>

عمومی به نظام بانکی است. بهره‌گیری از تجربیات موفق بین‌المللی و بومی‌سازی آن‌ها متناسب با ساختار حقوقی و اقتصادی ایران، می‌تواند مسیر اصلاح و ارتقای سلامت و پایداری نظام بانکی را هموار سازد. در نهایت، سیاست‌گذاری منسجم، اجرای قاطع مقررات و استفاده از ابزارهای فناورانه، کلید مقابله با صوری‌سازی و تضمین ثبات و اعتماد در نظام مالی کشور خواهد بود.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- آهنگران، محمدرسول (۱۳۹۲). نگاهی نوین به قاعده «تبعیت عقد از قصد» با تأکید بر کاربردهای آن در بانکداری اسلامی. معرفت اقتصاد اسلامی، شماره ۹، ص ۱۵۸-۱۷۷.
- آهنگری، عبدالمجید؛ تمنای فر، سیما (۱۳۹۶). بررسی رابطه دینامیک میان سیاست های پولی و مالی در ایران. مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۶(۲۳)، ص ۱۸۷-۲۰۴.
- احمدیان، اعظم؛ داوودی، آزاده (۱۳۹۱). اثر نظارت بانکی بر کاهش مطالبات معوق. حسابداری مدیریت، ۵(۱۲)، ص ۱۱۷-۱۲۷.
- اسماعیلی، محسن؛ مهاجرانی، علی (۱۳۹۵). ماهیت و الگوی تعریف در مفاهیم حقوقی. پژوهش نامه حقوق اسلامی، ۱۷(۱)، ص ۲۷-۴۹.
- اعلم الهدی، سید حسین؛ سجادی، سید احمدی سجادی، سید علی؛ مظلومی، سجاد (۱۳۹۸). تعهد به ارائه اطلاعات و متعادل سازی نابرابری اطلاعاتی در برابر گیرنده تسهیلات بانکی در قراردادهای اعتبار با مطالعه تطبیقی. مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰(۲)، ص ۳۸۷-۴۰۵.
- الهام، صادق؛ اسماکی، نوید (۱۳۹۸). بررسی تابعیت عقد از قصد در معاملات بانکی. تحقیقات مالی اسلامی، ۲۸(۲)، ص ۲۵۵-۲۷۶.
- حاجیان، رضا و همکاران (۱۳۹۶). زمینه های شفافیت اطلاعات و عدالت اقتصادی از دیدگاه نهج البلاغه. پژوهش های نهج البلاغه، ۱۶(۴)، ص ۸۱-۱۰۲.
- حسین پور، داود و همکاران (۱۳۹۷). تدوین چارچوب خط مشی گذاری تعاملی برای مبارزه با پول شویی در نظام بانکداری. سیاست گذاری عمومی، ۴(۲)، ص ۹-۳۲.
- حسین زاده، مجید؛ محمدی، مجتبی (۱۴۰۰). وصف خود به خود تصفیه شوندگی در گستره اعتبارات اسنادی و ضمانت نامه های بانکی. تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، ۴(۱۰).
- حسینی، سید حسین؛ آذری متین، افشین (۱۳۹۴). پیشگیری از جرم پولشویی در نظام پولی و بانکی. آموزه های حقوق کیفری، شماره ۱۰، ص ۱۳۵-۱۵۴.
- حسینی، لیلا؛ پورفخریان، پروین (۱۳۹۸). بررسی راهکارهای مبارزه با فساد در مناقصات دولتی. پژوهش های حقوقی، ۱۸(۴۰)، ص ۴۱۱-۴۴۷.
- حیدری، فرشاد؛ رجبی، زینب (۱۳۹۵). تدوین الگوی پارادایمی حکمرانی نظارتی کارا و اثربخش بر شبکه بانکی کشور. مطالعاتی در مدیریت بانکی و بانکداری اسلامی، ۲(۳)، ص ۶۳-۹۳.
- دادگر، یداله؛ الهی، ناصر؛ کشاورزبان، اکبر (۱۳۹۶). عقلانیت و اخلاق؛ نقطه کانونی تعامل بانکداری ایران با بانکداری بین الملل. پژوهش نامه اقتصادی، ۱۷(۶۷)، ص ۹۳-۱۴۶.
- روحانی، سید علی؛ بنی طباطبائی، سید مهدی (۱۳۹۶). پیامدهای نبود نظارت شرعی بر نظام بانکی ایران، دلالت های سیاستی. اقتصاد اسلامی، ۱۷(۶۸)، ص ۸۷-۱۱۷.
- سبحانی، حسن؛ مومنی، فرشاد؛ چهاربند، فرزانه (۱۳۹۷). تبیین مجاری تولید رانت در نظام بانکی ایران با رویکرد اقتصاد سیاسی نهادگرایی. مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۷(۲۸)، ص ۲۵۱-۲۷۵.

- سبحانیان، علیرضا (۱۳۹۷). بررسی تاثیر تحریفات مالی بر اجتناب مالیاتی با تاکید بر نقش معاملات با اشخاص وابسته. چشم/نداز حسابداری و مدیریت، ۱(۳)، ص ۱-۱۳.
- شهنازی، روح‌اله؛ پناهی، مجتبی (۱۳۹۵). سنجش میزان صوری بودن قراردادهای تسهیلات بانکی. اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۵(۱۶)، ص ۱۷۵-۲۰۲.
- طالبی، محمد (۱۳۹۵). شناسایی و ارزیابی عوامل مؤثر بر چالش‌های نظام بانکی ایران. بهبود مدیریت، ۱۰(۳)، ص ۱۳۱-۱۶۶.
- علیزاده، غزاله؛ شامبیاتی، هوشنگ؛ سلیمی، صادق (۱۴۰۱). پیشگیری از تأمین مالی تروریسم و پولشویی با بهره‌گیری از شناسایی ریسک مشتری. پژوهش‌های حقوقی، ۲۱(۵۰)، ص ۱۵۷-۱۸۵.
- کاظمینی، سید محمدحسین (۱۳۹۸). عناصر سازنده قانون و رویکرد به آن در نظام حقوقی اسلام. مطالعات حقوق عمومی، ۴۹(۱)، ص ۲۷۱-۲۹۰.
- کبیری شاه‌آباد، حمید؛ عیسائی تفرشی، محمد (۱۳۹۸). نقش وثیقه در مقابله با پدیده اطلاعات نامتقارن در بازار وام بانکی و لازمه ایفای مؤثر این نقش در وثائق منقول. پژوهش حقوق خصوصی، ۸(۲۸)، ص ۱۷۱-۱۹۶.
- گلدوست، مجید و همکاران (۱۳۹۷). ارزیابی تأثیر ادراک اخلاقی و شهود بر قضاوت اخلاقی حسابداران نسبت به هشداردهی تخلفات مالی در بخش عمومی. دانش حسابداری مالی، ۵(۳)، ص ۱-۲۴.
- مداح، مجید؛ پرنیان، ندا (۱۳۹۹). نقش فساد اقتصادی در افزایش مطالبات معوق بانکی. مدل‌سازی اقتصادسنجی، ۵(۳)، ص ۱۲۱-۱۳۹.
- مدرسی، حسین (۱۴۰۰). بررسی فقهی نسبت معاملات بانکی فاسد (قراردادهای مبادله‌ای و مشارکتی) و معاملات ربوی. اقتصاد در آئینه فقه، ۱۰(۱)، ص ۱۵۹-۱۸۱.
- مطلبی، سمیرا؛ فصیحی‌زاده، علیرضا؛ راعی، مسعود (۱۴۰۱). سیاست‌های حقوقی-فقهی پیشگیری از صوری شدن قراردادهای بانکی با رویکرد حقوق اقتصادی. مطالعات فقه اقتصادی، ۴(۵)، ص ۹۲۱-۹۳۸.
- معلمی، سید مهدی (۱۴۰۳). رهیافتی به شناسایی مؤلفه‌های قرارداد صوری. مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، ۱۸(۴۹)، ص ۲۲۷-۲۴۸.
- ملاکریمی، فرشته؛ نوذری، محمد (۱۳۹۸). لزوم رعایت اصل انصاف در انعقاد قراردادهای بانکی براساس تنوری ذی‌نفعان در حاکمیت شرکتی. تحقیقات مالی اسلامی، ۹(۱)، ص ۳۷-۶۸.
- مهر، نسرین (۱۳۹۸). تأثیر مشخصه‌های جرم بر تعیین مجازات. تحقیقات حقوقی، ۲۲(۸۸)، ص ۶۳-۸۳.
- مهرانی، ساسان؛ محمدی، فائزه (۱۴۰۰). بررسی تأثیر عدم شفافیت بانکی بر توانایی اعمال سیاست چشم‌پوشی توسط مقام نظارتی. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۲۸(۳)، ص ۴۸۷-۵۰۶.
- ندری، کامران؛ حسین‌زاده یزدی، سعید؛ نباتی پابندی، بهنام (۱۳۹۶). تحلیل پدیده ریسک‌های خاص بانکی در بانکداری بدون ربا ایران. اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۶(۱۹)، ص ۱۴۷-۱۷۹.
- نظرپور، محمدنقی و همکاران (۱۳۹۳). شاخص‌های صوری شدن معاملات در عملکرد بانکداری بدون ربا در ایران. پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۱۴(۳)، ص ۶۵-۹۲.
- نظرپور، محمدنقی؛ ملاکریمی، فرشته (۱۳۹۶). بررسی کاربرد قاعده شرط در قراردادهای بانکی. اقتصاد اسلامی، ۱۷(۶۵)، ص ۱۴۹-۱۷۸.

نوروزی، زینب و همکاران (۱۴۰۰). پیشگیری کیفی و مشارکتی از بزهکاری مدیران بانکی در قبال تسهیلات مالی. *تحقیقات حقوقی بین المللی*، شماره ۵۱، ص ۸۱-۹۹.

- Aghion, P. & Holden, R. (2011). Incomplete contracts and the theory of the firm: What have we learned over the past 25 years? *Journal of Economic Perspectives*, 25(2), p. 181-197.
- Alkaise, M., Sulaiman, M.A. & Kahouaji, F. (2024). Challenges facing electronic banking supervision: Comparative legal study. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, 4(4).
- Daoudi, F.R.I.D. (2022). The United States Patriot Act and Its Impact upon the American Society. *Djoussour El-maarefa*, 8(3).
- Dow, S.C. (2010, October). *Moral hazard and the banking crisis*. In: FMM Conference, Berlin (29-30).
- Farhan, M., Imsar, I. & Dharma, B. (2024). Analysis of opportunities and challenges of blockchain technology in the Islamic banking industry (Case study on the use of smart contracts). *Jurnal Akuntansi, Keuangan, dan Manajemen (JAKMAN)*, 5(4), p. 481-489.
- Fidel, G., Bitton, R. & Shabtai, A. (2020). *When explainability meets adversarial learning: Detecting adversarial examples using shap signatures*. In: 2020 international joint conference on neural networks (IJCNN) (pp. 1-8). IEEE.
- Funayama, H., Sato, T., Matsubayashi, Y., Mizumoto, T., Suzuki, J. & Inui, K. (2022). *Balancing cost and quality: an exploration of human-in-the-loop frameworks for automated short answer scoring*. In: International conference on artificial intelligence in education (pp. 465-476). Cham: Springer International Publishing.
- Goldberg, I., Goddard, J.G., Kuriakose, S. & Racine, J.L. (2011). *Igniting innovation: Rethinking the role of government in emerging economies*. World Bank Publications.
- Gul, S. (2009). An evaluation of rational choice theory in criminology. *Girne American University Journal of Sociology and Applied Science*, 4(8), p. 36-44.
- Handoko, B.L., Arfianti, F. & Marlinda, S. (2022, December). *The utilization of blockchain technology on remote audit to ensure audit data integrity in detecting potential fraudulent financial reporting*. In: Proceedings of the 2022 6th International Conference on Software and e-Business (104-112).
- Hanganu, A.C. (2023). Key Regulatory Initiatives in EU Sustainable Banking: Exploring Sustainability Risk Management in the EU Banking Industry. *Brill Research Perspectives in International Banking and Securities Law*, 5(1-2), p. 1-62.
- Hotori, E., Wendschlag, M. & Giddey, T. (2022). *Formalization of banking supervision: 19th–20th centuries (p. 161)*. Springer Nature.
- Jaradat, H. & Oudat, M. S. (2025). Enhancing clarity and transparency in Islamic financial practices: the role of regulatory influence. *Journal of Financial Reporting and Accounting*.
- Kim, J. (2013). Modern politics as a trust scheme and its relevance to modern banking. *Journal of Economic Issues*, 47(4), p. 807-826.

- Liu, C., Xiong, H., Papadimitriou, S., Ge, Y. & Xiao, K. (2016). A proactive workflow model for healthcare operation and management. *IEEE transactions on knowledge and data engineering*, 29(3), p. 586-598.
- Magalhaes, R. & Tribó, J.A. (2011). *Bank regulations and loan contracts*. SSRN.
- Martins, O. & Fonkem, B. (2024). Leveraging big data analytics to combat emerging financial fraud schemes in the USA: a literature review and practical implications. *World J Adv Res Reviews*, no. 24, p. 17-43.
- Novak, A., Pravdyvets, O., Chornyi, O., Sumbaieva, L., Akimova, L. & Akimov, O. (2022). Financial and economic security in the field of financial markets at the stage of European integration. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 7(5), p. 24.
- Paul, E., Callistus, O., Somtobe, O., Esther, T., Somto, K., Clement, O. & Ejimofor, I. (2023). Cybersecurity strategies for safeguarding customer's data and preventing financial fraud in the United States financial sectors. *International Journal on Soft Computing*, 14(3), p. 01-16.
- Persulesy, G., Mediaty, M. & Pontoh, G.T. (2022). Triangle's fraud theory on academic fraud behavior when online learning. *International Journal of Professional Business Review*, 7(6), p. 19.
- Phillips-Pakkianathan, G. (2022). *The effectiveness of sarbanes-oxley act 2002 in combating corporate frauds*. Doctoral dissertation, Northcentral University.
- Singh, J.P., Aqsa, A., Ghani, I., Sonani, R. & Govindarajan, V. (2025). Privacy-aware hierarchical federated learning in healthcare: integrating differential privacy and secure multi-party computation. *Future Internet*, 17(8), p. 345.
- Tang, C. (2024). *AI and big data in economic regulation: A comparative analysis of China and the United States*. Applied and Computational Engineering.
- Vasudevan, V., & Mohan, S. (2023, November). *Assessing the Efficiency of Machine Learning Techniques on Multiple Cloud Platforms for Detecting Breast Cancer*. In: 2023 International Conference on Integrated Intelligence and Communication Systems (ICIICS) (pp. 1-6). IEEE.
- Wenyi, L. (2009). *Improvement of XBRL financial reporting classification criteria in China*. In: 2009 International Conference on New Trends in Information and Service Science.